

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ**

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА

**ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ПРОФЕСІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ АУДИТОРІВ, БУХГАЛТЕРІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ
ОБЛІКОВО-КОНТРОЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН»**

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**МАТЕРІАЛИ XIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ
ТЕХНОЛОГІЇ»**

м. Харків, 24 жовтня 2025 р.

**Дніпро
"Середняк Т.К"
2025**

УДК 316.05

Л 93

*Затверджено до друку Вченою радою Українського державного університету
залізничного транспорту (протокол № 10 від 20.10.2025 р.)*

Головні редактори:

Андрущенко В. П. – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

Панченко С. В. – доктор технічних наук, професор, академік Транспортної академії України, в. о. ректора Українського державного університету залізничного транспорту

Редакційна колегія:

Абашинік В. О. – д-р. філос. наук, професор

Вельш Вольфганг - габілітований доктор філософії, професор

Каграманян А. О. – канд. техн. наук, доцент

Панченко В. В. – д-р. техн. наук, доцент

Євсєєва О. О. – д-р. економ. наук, доцент

Толстов І. В. – канд. філос. наук, доцент

Людина, суспільство, комунікативні технології: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. 24 жовтня 2025 р. / відп. за випуск І. В. Толстов. – Дніпро: Середняк Т.К, 2025 – 238 с.

ISBN 978-617-8807-07-8

© Авторський колектив, 2025.

номінальну) комунікативну активність *сигналізує про себе-напоготові*, тобто про себе як «утиліту», що може статися десь, комусь, чимось, якимсь, у чомусь корисною.

У цьому сенсі комунікація дарує кожному небезпідставну надію на *утилізацію себе* і надає-забезпечує її пригоди відповідним базовим оснащенням. Через неї її прилади-(спів)учасники обладнані тією можливістю-здатністю розшаровуватися, що використовує й «персональні дані» – від автоматичних записів фітнес-трекерів, що нищать уявлення про «повну непридатність» (unfit), до будь-якого штибу «свідомих» дописів, що (завжди) мають шанс виявитися корисними. Отже, комунікування – таке собі перегукування, жвавий обмін загальновідомими сигналами по ходу (загального соціального) маневрування – є дисципліною та режимом уможливлення такої *взаємо-корисності* (mutual utility), яка, кажучи чесно, не є взагалі-то залежною від характеру та змісту певних дій (acts) і справ (deals).

Вшановуючи М. Гайдеггера, тут було б доцільно згадати: протилежністю і загрозою дійсно-мисленню є таке «мислення», яке діє, «...розраховуючи задовольнити вимоги корисності, негайного ефекту, спільності, публічності та зрозумілості» [2, с. 71]. Але з огляду на сьогодні важко не нагадати: майже ніщо інше не наповнює душу таким благоговінням, як індикація готовності до використання – неважливо, чи повного повербанку, чи порожнього ватерклозету.

Список використаних джерел

1. Foucault M. (1975). Surveiller et punir : Naissance de la prison. Gallimard. Paris.
2. Heidegger M. & Trawny P. (2014). Überlegungen VII-XI (Schwarze Hefte 1938/39). Klostermann. Frankfurt am Main.

ШЛЬОГЕЛЬ КАРЛ,

*габілітований доктор філософії, професор,
м. Берлін, ФРН*

ВЧИТИСЯ В УКРАЇНИ. ПОВЕДІНКОВІ УРОКИ СУПРОТИВУ

Дослідження походження воєн і складних шляхів до миру – приведення зброї до тиші, закінчення вбивств, позбавлення влади агресора, можливо, досягнення мирного договору, який би потім міг призвести до

примирення – пропонує безкінечно багатий ілюстративний матеріал для того, чого може і чого не може досягти дипломатія, але воно не дає застосовних на всі часи рецептів, оскільки історія якраз не повторюється. І тоді усвідомлюють, що, незважаючи на всі знання, весь досвід попередніх поколінь, треба все ж таки починати все спочатку, і в глибокому збентеженні бракує слів, щоб змогти описати те, що відбувається на наших очах. Поняття, які використовують, щоб спробувати досягнути нові обставини, їм не відповідають. Те, що відбувається, залишає тебе безмовним. Це більше, ніж просто брак понять чи письменницького таланту, натомість це зникнення горизонту досвіду, у якому людина виросла і де все, що вона накопичила протягом життя, здається підданим сумніву, знеціненим, навіть перетвореним на руїни.

Я не міг собі уявити, що росія колись знову повернеться до часів, які багато в чому нагадують практики сталінізму, вивченню яких я присвятив роки свого життя; я не міг уявити собі Америку, з якою познайомився студентом, де колись міг би поширитися страх перед авторитарним режимом. Думка про те, що все може почати сповзати і в Федеральній Республіці Німеччині, була мені абсолютно чужою. Понад усе, однак, я не міг собі уявити, що війна, про яку я знав лише з телебачення чи документальних фільмів, може стати чимось реальним поряд із найближчими сусідами. Але саме це й сталося. І мені здається, що тепер наша черга – якщо можна говорити в колективній однині, – покоління, яке звикло до, здавалося б, мирних часів і розбещене ними, переосмислити все з самого початку, своєрідний підсумок і випробовування покоління, якому неймовірно пощастило, а тепер надзвичайно важко попрощатися та пристосуватися до війни в Європі та всього, що з нею пов'язано.

Яке ж це було визвольне відчуття – вирватися з меж розділеного світу часів Холодної війни та перетнути лінію розмежування, проведену між Сходом і Заходом, або ж наважитися потрапити під «залізну завісу». Для мене, людини, яка не мала родинних зв'язків зі Східною Європою, хоча мій батько воював із 1 вересня 1939 року, більшу частину часу на Східному фронті та в Україні, це сталося дуже рано. Дуже рано я зрозумів, що поза поділом Європи на Схід і Захід, на соціалізм і капіталізм, існує ще одна, третя, окрема сутність: втрачена середина Європи. Так почалася подорож відкриттів у регіон, який на той час мало цікавив повоєнну Західну Німеччину, або розглядався переважно з точки зору спостереження за ворогом.

Як завжди, біографічні збіги відіграють вирішальну роль: уроки російської мови в баварській школі-інтернаті, атмосфера «Відлиги» та мирного співіснування 1960-х років – спочатку поема «Бабин Яр» Євгена Євтушенка та роман «Доктор Живаго» Бориса Пастернака, але, перш за все, незабутні враження від ранніх поїздок до Праги і тодішнього Радянського Союзу. Саме завдяки цим подорожам Центральна та Східна Європа стала для мене не лише предметом читання, академічної освіти, а й була пов'язана з людьми, ландшафтами та історичними місцями, які мені довелося вивчати, задовго до відомого есе Мілана Кундери 1983 року «Викрадений Захід або Трагедія Центральної Європи»: атмосфера «Празької весни», зустрічі та дружба з дисидентами та емігрантами, а також уявлення про те, що опозиційні рухи на Сході та Заході повинні знайти спільну мову через стіну, можливо, навіть побудувавши міст між інтелектуалами та робітниками.

Ментальна карта Європи вже змінилася до падіння великого кордону. У дисидентських колах Будапешта, Варшави, Берліна та на московських кухнях відбувалися дискусії, що невдовзі після цього призвело до революцій у Східній Європі. Це був захопливий час транскордонної конспірації, нових прочитань і відкриття зв'язків, що створили новий культурний простір поза дихотомією розділеного світу. Відкрився історичний простір величезного мовного та культурного розмаїття, яке було втрачено у війні, геноциді та вигнанні. Завжди рухалися у смертельній зоні між гітлерівським і сталінським рейхами, завжди рухалися у просторі подвійного досвіду, де, як дізнавалися, не було можливості уникнути, втекти, – місце повної вразливості.

Дослідження цього простору та осмислення його історії невдовзі призвели до трансформації політичної карти, яка з розпадом Радянського Союзу не зупинилася на кордонах останньої імперії багатьох народів. Але був ще довгий шлях до завоювання повної незалежності та свободи України. Знадобилися революція «Майдану» та війна, щоб нарешті вивести Україну з тіні вузького, західно-центричного сприйняття. Вона перестала бути *terra incognita*, білою плямою на карті. Завдяки телевізійним екранам, новинам і біженцям, які прибули до нас, вона стала для нас присутньою, велика та прекрасна країна, Європа в мініатюрі, пов'язаною зі світом незліченними тисячами ниток: тисячолітній Київ, Харків, метрополія європейського Модерну, Одеса, із великих сходів якої можна було дивитися вниз на все ХХ століття, Львів, Леополіс, Львув, Львов, Лемберг, більш ніж просто «маленький Відень», культурне джерело для всього континенту. Україна як призма всіх європейських досвідів «століття крайнощів»: сцена революцій,

громадянської та світових воєн, Голодомору та Голокосту, і, після десятиліть боротьби, нарешті незалежність і свобода.

Однак потім прийшла окупація Криму росією. Понад десять років тому, повернувшись із Харкова, Донецька, Маріуполя та Одеси, я написав: «Ми не знаємо, чим закінчиться боротьба за Україну; чи витримає вона російську агресію, чи впаде на коліна, чи європейці, Захід, захистять її, чи покинуть; чи втримається Європейський Союз, чи розпадеться. Лише одне можна сказати напевно: Україна більше ніколи не зникне з карти в наших головах».

Путінська росія рішуче налаштована стерти незалежну та вільну Україну з карти Європи. Путін відкрито заявляв про це, і з тих пір день у день доводить, що він серйозно ставиться до цього. Жодне слово не зрівняється з картинами руйнування. Жодне звірство, яке творять його війська. Ніщо і ніхто, які не уникнули обстрілів дронами та ракетами: ринкові площі, житлові квартали, музеї, лікарні, портові споруди, залізничні станції. Міста, які тільки починали формуватися – нові аеропорти, транспортні шляхи, готелі, бомбардують вщент. Міста стають угіддям, на якому дрони полюють за людьми. За прямим влучанням ракети слідує пряме влучання в рятувальну команду. Промислові гіганти соціалістичного будівництва перетворюються на руїни так само, як і церкви, монастирі чи санаторії. Те, що колись було українським Рурським [шахтарським] регіоном, більше не існує. Якщо країну не можна завоювати, то її потрібно принаймні знищити, зробити непридатною для життя.

З'являється новий термін: урбіцид. Спустошення XXI століття, підірвані дамби та мости, затоплений ландшафт, чорноземні поля, спалені та забруднені для майбутніх поколінь, етнічні чистки та викрадення десятків тисяч дітей, окуповані території, перетворені на величезний табір під контролем воєначальників і кримінальних злочинців. Лихо, яке путінська росія обрушила на Україну, має багато назв: імперіалізм, ревізіонізм, мафіозна держава, фашизм, рашизм. Її злочини задокументовані та зберігаються в нескінченній кількості зображень у режимі реального часу, а імена злочинців – чи то на фронті, чи в підвалах-катівнях, чи в пропагандистських і командних центрах – обов'язково також будуть розкриті.

Вражає, скільки багато часу знадобилося в Німеччині, щоб усвідомити, якою насправді є путінська росія. Що б там не було задіяне у грі – залежність від історичного шляху, культурні спорідненості, ностальгія та сентиментальність, економічні інтереси, навіть корупція, – це величезне поле для історичного з'ясування та опрацювання, яке нікого не щадить.

Багато було тих, хто буцімто розумів росію, але надто мало, хто справді в ній щось зрозумів. Інакше вони б пояснили, що чекає нас, і що категорії, які використовують для спроби досягнути путінську імперію, були радше результатом прийняття бажаного за дійсне та довірливості, аніж визнанням того, що вони просто не можуть зрівнятися з цим втіленням зла – яке б поняття зрештою для цього не буде утворене.

Наскільки простіше та зручніше було звинувачувати НАТО чи навіть колективний Захід: донині пошук глибшого сенсу в путінській політиці не вщухає. Серед причин називають приниження колишньої наддержави, страхи оточення, потребу в безпеці, боротьбу за визнання. Це відповідає уявленню про те, що непорозуміння можна вирішувати та укладати угоди шляхом аргументованої дискусії з ним. Однак путін із самого початку спростував уявлення про те, що він дотримуватиметься аргументів чи навіть процедурних правил. Він просто перекинув стіл, за яким мали відбуватися переговори та розмови за певними правилами гри, і з бравадою оголосив порушення правил системою, задовго до того, як в обіг увійшов термін «дезорганізація»/«порушення». Він був і є майстром ескалації домінування, розрахованого загострення конфліктів, включаючи розраховане порушення ядерного табу. Страх – його найважливіша зброя, і його справжній талант полягає в управлінні страхом. Донині він вважає себе беззаперечним господарем процесу.

Але не все мало йти за його планом – бліцкриг проти України, захоплення столиці, парад перемоги на Хрещатику в Києві, оточення Харкова. Усе склалося інакше. Оскільки він майже не просувався на фронті, попри сотні тисяч загиблих і поранених, він націлювся на беззахисне цивільне населення. Його девіз був простим: «Ми докінчимо вас, де б ви не були; у вас немає жодного шансу, окрім як здатися». Дипломатія є лише інструментом, щоб виграти час, який, на його думку, зіграє йому на руку. Його оточення відкрито говорить про це: «Ми зламаємо вам, європейцям, хребет».

Чи є те, що я кажу, русофобією? До репертуару риторики залякування належить, що критика режиму путіна буцімто спрямована на очорнення росії. Мене це не стосується, оскільки я людина, захоплена російською культурою з юності та присвятила все життя її просуванню. Мені дуже боляче, коли друзі та колеги сьогодні перебувають у небезпеці та змушені залишати країну. Інструменталізація престижу російської культури,

безумовно, відіграє важливу роль у досягненні імперських амбіцій путіна – «руський мир», тобто російський світ, який не знає кордонів, як *м'яка сила*.

До риторики залякування та морального шантажу, природно, належить також дискредитація українського керівництва як нацистів і підозри щодо симпатій німців до нацистів. Бундесвер [Федеральні збройні сили Німеччини] стигматизується як наступник Вермахту, тоді як російська війна проти України хибно зображена як продовження великої вітчизняної війни проти фашизму. В усіх злочинах, у яких винна росія, беззастережно звинувачують українців – від збиття авіалайнера МН17 до вбивств на вулицях Бучі.

Хоч би якою абсурдною здавалася ця пропаганда, вона не позбавлена ефекту, особливо в Німеччині, яка з відомих причин залишається невпевненою в собі, а отже, вразливою. Порівняно з цим пропаганда радянських часів видається застарілою та майже нешкідливою. Тут ідеться вже не про контраст між чорним і білим, про розрізнення правди та брехні, а про розмивання межі між правдою та брехнею за девізом «усе однаково правдиве, усе однаково хибне», руйнуючи в такий спосіб саму основу будь-якого судження. Вона спрямована на внутрішню публіку, прагнучи створити образи ворога та вселити страх оточення, але також і на громадськість за межами «руського світу». Немає нічого, що не можна було б використати для підриву довіри та впевненості в собі західних суспільств.

Неважко визначити, де відкриті суспільства є найбільш вразливими та де їх найлегше атакувати, а також де знаходяться сили, які можна використати. Навіть здатність до самокритики та сумнівів у собі – одне з найбільших досягнень відкритих суспільств – використовують для підриву стабільності та впевненості в собі. росія потім рекламує себе як bastion унікальної та в усіх відношеннях вищої цивілізації. Європу та Захід, або те, що розуміли як такі, висміюють як слабкі та занепадаючі, їхній час буцімто минув. Цей голос має відлуння в ситуації, де читання «Занепаду Заходу» Шпенглера переживає кон'юнктуру. Усе це разом має свій вплив. Війна, яку росія повернула до Європи, ведеться не лише військовими засобами, але й як війна за уми, з настроями, страхами, ресентиментами/образами, ностальгією, або як спокуслива пропозиція повернутися до «звичного бізнесу».

Важко адаптуватися до нової ситуації, перерозподілу сил і альянсів у світі. Це означає прощатися зі світом, який почав розпадатися. Зникла впевненість у можливості покласти на Америку, якою ми її знали з часів

твору «Про демократію в Америці» Алексіса де Токвіля чи з великої американської літератури, – країну, яку я пам'ятав з мого першого візиту як країну свободи від страху та свободи слова. Ця Америка вже більше не дієва. Європа зараз стикається не лише з феноменом путінізму, але й американським президентом, який перевертає всі уявлення про мовчазне функціонування «системи стримувань і противаг» і альянсів, змушуючи нас переглянути всі координати, які ми вважали безпечними. Європа залишена сама та повністю опирається на саму себе в ситуації, коли все є під питанням.

У цій ситуації я почав перечитувати старі тексти, у яких протягом 1930-х років найпроникливіші уми намагалися зрозуміти, що назріває в Центральній Європі. Я знову повернувся до аналізів і праць, написаних у вигнанні, чи то в Парижі, Нью-Йорку, чи у Веймарі на Тихому океані: «Подвійна держава» Ернста Френкеля, «Бегемот» Франца Ноймана, «Діалектика Просвітництва» Теодора В. Адорно та Макса Горкхаймера, або пізніше, коли сталінізм вже назрівав, «Елементи та витoki тотального панування» Ганни Арендт. Але якими б далекоглядними і точними не були ці аналізи, ми зараз, у цей поворотний момент мусимо самі піти шляхом, щоб досягнути своїми словами новизну та небезпеку сучасної ситуації. Урахування українських уроків є корисним, навіть незамінним у цій справі.

Ніхто не зацікавлений у мирі більше, ніж українці. Вони знають, що рішучого на все агресора не зупинити словами. Вони реалісти, які не можуть дозволити собі ілюзій. Оскільки вони не воліють бути жертвами, то вони захищаються. Вони готові до всього. Вони воюють за своїх дітей, за свої сім'ї, за свою державу; вони навіть готові померти за свою країну. Те, що деінде є просто телевізійними кадрами, є їхнім безпосереднім досвідом. Оборона на передовій була б нічим без армії добровольців, що стоять за нею. Вони пережили зиму і тижнями, навіть місяцями, чинили опір нічному терору дронів і ракет. Учора вони, можливо, були ІТ-експертами, сьогодні вони керують дронами.

Святковий одяг, який жінки одягають у театр чи на концерт, демонструє самовладання, якого вони не втратять навіть у ситуації надзвичайного стану, а клуб – це місце, де молодь черпає сили для продовження опору. У постгеройчному світі вони герої, не створюючи при цьому галасу. Вони підтримують роботу транспортної системи, а отже, і цілісність своєї країни. Виття сирен – це фоновий шум у їхньому повсякденному житті, а не просто навчальна тривога. Вони навчилися

відрізняти удари дронів від ударів балістичних ракет. Вони допомагають нам підготуватися до часів після цього поворотного моменту. Вони вчать нас, що оборона країни не має нічого спільного з мілітаризмом. Солдатів, а особливо жінок-солдатів, поважають, бо всі знають, що вони виконують свій обов'язок і до чого вони готові.

Громадяни та громадянки України вчать нас, що те, що відбувається в Україні, – це не конфлікт, а війна. Вони допомагають нам зрозуміти, із ким ми маємо справу: із режимом, який хоче знищити Україну як незалежну державу та ненавидить Європу. Вони показують нам, що поступливість агресору лише посилює його апетит до більшого, і умиротворення не веде до миру, а прокладає шлях до війни. Оскільки вони на самій передовій фронті, вони знають більше, ніж ми в досі безпечному тилу. Оскільки вони перебувають під загрозою переважаючого ворога, вони повинні бути швидшими та розумнішими за нього.

Українці, яких загалом підозрюють у націоналізмі, показують нам, що патріотизм не обов'язково має бути застарілим у ХХІ столітті. Вони випереджають нас у військовому плані, бо були змушені воювати в той час, коли ми ще могли дозволити собі обговорювати питання вічного миру. Вони самі розробили зброю, яку їм не надавали через вагання чи страх. Вони є дзеркалом, у яке ми дивимося і яке нам нагадує про те, за що колись стояла Європа і чому варто це захищати. Вони кричать нам «Не бійтеся!», не тому, що вони не бояться, а тому, що вони подолали свій страх.

Їхні письменники віддають усе, щоб виразити мовою те, для чого іншим навіть бракує слів. Вони внесли українську мову у світ і здійснили літературне диво. Їхні поети говорять зі смертельною серйозністю, деякі навіть заплатили за це життям. Їхній президент – це людина, яка ставить своїх співвітчизників перед правдою, хоча й знає, яка вона гірка. Вони добре обізнані з уроками поведінки опору та повідомляють європейцям, що їх чекає, якщо вони нарешті не підготуються до найгіршого. Вони з досвіду узнали, що в часи загрози рішення ухвалюють за одну ніч, які в спокійніші часи відкладали на невизначений термін. Стоїчний спокій – це розкіш, яку вони можуть собі дозволити лише після закінчення війни. Витримати, наполегливо стояти, незважаючи на невимовне виснаження – ось постійна революція гідності. Саме їм ми завдячуємо нашим миром, а вони платять ціну, яку неможливо виміряти цифрами.

Саме їм і всім людям доброї волі перш за все необхідно висловити свою вдячність. І їм повинно звучати це вітання з франкфуртської церкви

Паульскірхе, місця німецького руху за єдність і свободу, гарячої точки Європейської весни націй. Це вітання захисникам вільної України, чоловікам і жінкам, які, попри все, продовжують працювати, возять своїх дітей до школи, незважаючи на рої дронів, мешканцям Києва, які чекають у метро, машиністам, які забезпечують пунктуальність своїх поїздів з Івано-Франківська до Харкова.

Нам, європейцям, хоч як мало ймовірно це може звучати, залишається навчатися в Україні, тобто бути безстрашними та сміливими, можливо, також навчитися перемагати.

З німецької мови переклав Володимир Абашинік

ШНАЙДЕР УЛЬРІХ ЙОГАННЕС,
*габілітований доктор філософії, професор,
Ляйпцігський університет,
м. Ляйпціг, ФРН*

ОЦИФРОВАНІ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ XVIII СТОЛІТТЯ

Енциклопедії мають магічну силу привабливості. У будинках, де є небагато книг, загальноосвітні лексикони зазвичай займають чільне місце у вітальні, і кожен член сім'ї звертається до полиці, щоб знайти відповіді на питання, які десь виникли. До недавнього часу навіть у приватних бібліотеках учених довідники та лексикони, енциклопедії та оглядові праці були центральним місцем для консультацій з усіх можливих, більш-менш наукових питань. Часто розміщені поблизу письмового столу, енциклопедичні видання виконують важливу посередницьку функцію між читанням і письмом, їх ущільнене знання направляє читання і орієнтує авторів.

Завдяки цифровізації та розміщенню в Інтернеті довідкові видання зараз стають ближчими до читачів і авторів. Орієнтацію під час написання текстів, крім друкованих видань, вже давно дають також онлайн-сервіси, такі як Вікіпедія, тоді як читання водночас регулюють фахові портали та відповідні гіпертексти, які все менше спонукають вставати з робочого крісла. Культура наукової роботи може залишатися незмінною, але її засоби інформації змінюються кардинально, коли вони стають цифровими.